

VLAAMSE MINIATUREN
VOOR VORSTEN EN BURGERS
1475 1550

Onder leiding van
Maurits Smeyers en Jan Van der Stock

LUDION

30 *Cartularium van het Sint-Jacobsgasthuis in Doornik*

Zuidelijke Nederlanden, Meester van het Gebedenboek van Dresden, ca. 1490

Verlucht handschrift op perkament; 297 folio's; 298 x 172 mm; signatuur van de scriptor Gossel Maret op folio's 95 (*G. Maret clericq*) en 174 (*Gossel Maret me fist en lan mil iiii^c iiii^{xx} neuf*); oorspronkelijke bruinleren band, gesigineerd *Janvier*, en paneelstempels gescheiden door filets; twee stempels: een ster en drie lilies.

Herkomst: Sint-Jacobsgasthuis, Doornik; Fonds de l'Assistance publique in bruikleen aan het Musée d'Archéologie et des Arts décoratifs; sedert 1930 in de bibliotheek van Doornik.

Doornik, Bibliothèque de la Ville, Cod. 4A (conservé n° 27)

Dit lijvige manuscript werd niet door een persoon maar door een religieuze liefdadigheidsinstelling besteld. Het is een cartularium, dat wil zeggen een register met kopieën van de belangrijkste oorkonden van die instelling: oprichtingsakte, schenkingen, privileges, geschillen, ordonnanties, interne reglementen. Het handschrift werd vervaardigd voor het Sint-Jacobsgasthuis in Doornik, dat officieel werd opgericht in 1330 door een burger van die stad, Jean Wettin, hoewel de bouwwerken volgens het cartularium al in 1319 begonnen waren. Het gasthuis had een dubbele doelstelling: onderdak bieden aan armen die dat vroegen en het herbergen van pelgrims. ☞ Het frontispice (fol. 1) bevat twee soorten illustraties: de centrale miniatuur en de elf kleine illustraties in de marge, waarin taferelen uit de legende van de heilige Jacobus van Compostella worden verhaald. De tweede en derde scène (vanaf rechtsboven) laten zien hoe, volgens de legende, een Duitse pelgrim door zijn hospita beschuldigd werd van diefstal nadat zij een zilveren beker in zijn reistas had verborgen. Toen de beker werd ontdekt, werd hij tot de galg veroordeeld en alles wat hij bezat, werd in beslag genomen en aan de gastvrouw gegeven. De pelgrim reisde echter met zijn zoon, die in zijn plaats wilde sterven en ook daadwerkelijk gehangen werd. De rei-

ziger hernam zijn tocht naar Compostella. Toen hij op de terugweg voorbij het galgenveld kwam, sprak zijn zoon hem op miraculeuze wijze toe en verzekerde hem dat hij aan de dood was ontsnapt door de hulp van de heilige Jacobus. Daarop ging de pelgrim naar de stad en praatte de gastvrouw aan de galg. De legende is opgenomen in de *Legenda Aurea*, een door Jacobus de Voragine in de 13e eeuw samengestelde anthologie van heiligenlevens, die in de Middeleeuwen zeer populair was. Op de miniatuur zijn verschillende episodes van het verhaal samengebond in slechts twee scènes. ☞ De centrale afbeelding is een belangrijk document inzake de praktijk van de pelgrimsreizen. Achter het altaar van een kapel zien we een beeld van de heilige Jacobus, tronend op een zetel; via een ladder kunnen de pelgrims erbij komen en het aanraken. Een van de gelovigen heeft trouwens de armen rond het beeld gelegd, zoals in Compostella gebruikelijk was. Rondom hem wachten pelgrims hun beurt af om hetzelfde te doen. De directe band van de gelovigen met relieken van heiligen was een fundamenteel gegeven in de middeleeuwse devotie en ongetwijfeld een van de krachtigste drijfveren voor degenen die een pelgrimstocht planden. Zo'n onderneming veronderstelde immers dat de pelgrim zich voor zekere tijd in een zelfgekozen ballingschap

J. VOISIN, 'Description des miniatures d'un manuscrit provenant de l'hôpital Saint-Jacques à Tournai', *Bulletin de la Société historique et littéraire de Tournai* 9 (1863), 287-94

(uittreksels pp. 294-323); P. FAIDER en P. VAN SINT JAN, *Catalogue des manuscrits conservés à Tournai (Bibliothèques de la Ville et du Séminaire) (Catalogue général des manuscrits*

Fol. 1

uit de samenleving terugtrok. Over het *Cartularium van het Sint-Jacobsgasthuis* zijn wij vrij goed ingelicht. Het werd geschreven, gedateerd en gesig-neerd door de Doornikse scriptor Gossel Maret, die het corpus van het boek voltooide in 1489, maar er nog aan doorwerkte tot in 1512. De boekband is eveneens het werk van een lokale kunstenaar: de Doornikse boekbinder Janvier, van wie een dozijn werken gerepertorieerd zijn. De verluchting werd verzorgd

door de Meester van het Gebedenboek van Dresden, een Brugse, vermoedelijk reizende kunstenaar die ook een tijd in de streek van Doornik moet hebben gewerkt. Het blad waarop het boek is opgeslagen (fol. 1) heeft zwaar geleden: het is vervuild door vocht en stof. Het geeft maar een flauw idee van de oorspronkelijke kleurenpracht en verfijnde uitvoering.

D. V.

des bibliothèques de Belgique 6). Gemblours 1950, 196–97; B. BRINKMANN, *Der Meister des Dresdener Gebetbuchs und sein Kreis: Leben und Werk eines burgundischen Buchmalers zwischen*

Utrecht, Brügge und Amiens (ongepubliceerd proefschrift, Freie Universität Berlin, 1990), 329–32.